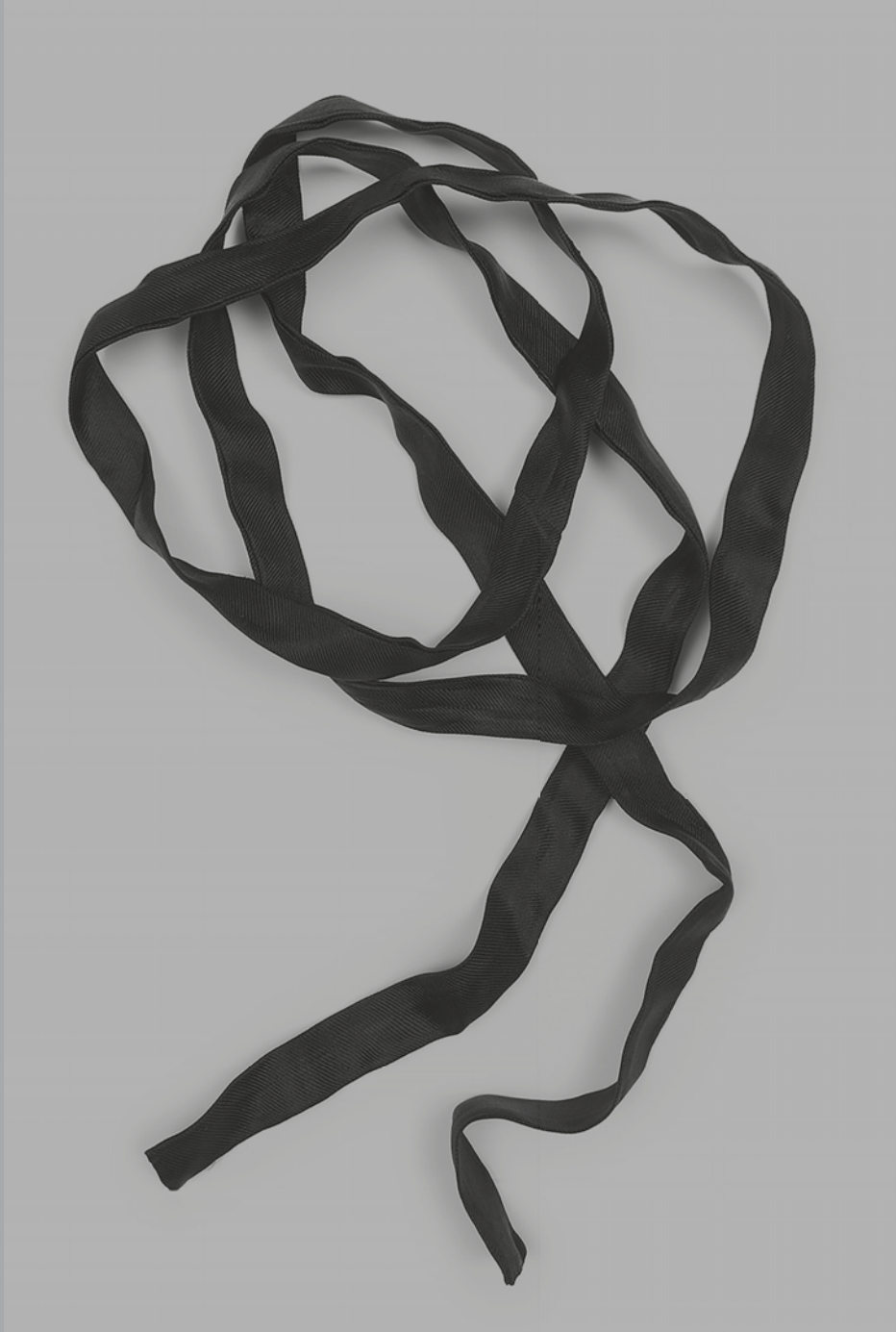

ÀLBUM TOSQUELLES
Un assaig visual de Carles Guerra

ÀLBUM TOSQUELLES

Un assaig visual de Carles Guerra

Organitza: Diputació de Tarragona amb la participació de l'Ajuntament de Reus (Regidoria de Cultura i de Salut i Ciutadania), Institut Pere Mata i Centre de Lectura.

EXPOSICIÓ

ÀLBUM TOSQUELLES
Un assaig visual
de Carles Guerra

Museu d'Art Modern de la
Diputació de Tarragona
Santa Anna, 8. 43003 Tarragona

Muntatge

Museu d'Art Modern de la
Diputació de Tarragona

Dates de l'exposició:

Del 30 d'abril al
3 de juliol de 2022.

CATÀLEG

Direcció i coordinació
Museu d'Art Modern
de la Diputació de Tarragona.
Santa Anna, 8
43003 Tarragona
T. 977 235 032
mamt@dipta.cat
www.dipta.cat/mamt

© **de l'edició**
Diputació de Tarragona
Passeig de Sant Antoni, 100
43003 Tarragona
Tel. 977296634
cultura@dipta.cat
www.dipta.cat

© **dels textos**
els autors

© **de les obres**
els artistes

© **de les fotografies**
els autors

Revisió de textos
Joan Josep Miracle

Disseny i maquetació
Bildi

Impressió
Gràfiques BOU

ISBN 978-84-15264-94-1
DL. T 321-2022

ÀLBUM TOSQUELLES
Un assaig visual de Carles Guerra

Recuperar Tosquelles

La història no sempre presta suficient atenció a totes les persones que han contribuït de manera rellevant a la millora de la nostra societat. Francesc Tosquelles n'és una d'elles. Els seus avenços en el camp de la salut mental, amb una metodologia revolucionària a la seva època, va significar un abans i un després en l'atenció als pacients. No obstant això, i durant molt de temps, la figura i llegat del psiquiatre i intel·lectual reusenc no han estat prou coneguts, ni tampoc reconeguts, al nostre país. El seu tarannà republicà, que el va dur a exiliar-se a França després de la Guerra Civil, de ben segur que va influir en aquest 'oblit' per part de diversos estaments oficials.

Recuperar la memòria de Tosquelles esdevé, per tant, una qüestió de justícia. L'exposició 'Àlbum Tosquelles. Un assaig visual de Carles Guerra', que programa el Museu d'Art Modern de la Diputació de Tarragona, permet acostar el gran públic al vessant més personal i quotidià del psiquiatre, alhora que incideix en la seva faceta professional, vinculada a l'anomenat 'art brut' i amb altres pràctiques innovadores. Aquesta mostra a Tarragona, junt amb el conjunt d'activitats que a la Diputació de Tarragona hem organitzat a Reus, i amb la resta d'actes que s'organitzen a Barcelona, Madrid, Tolosa de Llenguadoc i Nova York, han de representar l'empenta definitiva per donar a conèixer Tosquelles com es mereix.

D'altra banda, exposicions com aquesta reflecteixen, un cop més, la fortalesa del nostre territori com a generador de talent, que reivindicuem i compartim amb tothom des de la nostra responsabilitat com a institució de suport al coneixement i, en definitiva, a la cultura.

Noemí Llauredó i Sans

Presidenta de la Diputació de Tarragona

Notes sobre l'Àlbum Tosquelles

Carles Guerra

El nom de Francesc Tosquelles (Reus, 1912 – Granges d'Òlt, 1994) ha esdevingut un nom que arrossega la càrrega d'un segle XX convuls. La seva història, però, no és la història escrita amb majúscules. És una història menor perquè no ha format part dels relats hegemònics. Tosquelles és el representant de tots aquells moments col·lectius que s'han esborrat, ja sigui perquè tenien lloc als asils psiquiàtrics on ningú no posa el nas, a la guerra que els traumes fan tot el possible per oblidar o al camp de refugiats que nega la humanitat. Tot i que Tosquelles també va ser al mig de grans innovacions com la que va donar lloc a la psicoteràpia institucional, un dels moviments més fascinants a la França de postguerra.

Malgrat la proximitat i familiaritat de la seva parla, encara és una figura incompleta, mig desconeguda. Aquest assaig proposa una modesta reconstrucció de qui va ser Tosquelles a partir d'imatges del seu àlbum familiar i d'un conjunt de films que ell mateix va realitzar amb una càmera Paillard de 8 mm, a partir dels primers anys cinquanta. Es tracta, per força, d'una visió parcial i fragmentària. No obstant això, l'àlbum ens lliura aquells instants radicals que, posats els uns a tocar dels altres, revelen una figura abans ignorada. D'això es tracta. Perquè Tosquelles no sigui un relat tancat i repetit, sinó un motiu que esperoni les memòries col·lectives. L'exposició d'aquests materials s'ha complementat amb una selecció de publicacions que, tot i ser molt limitada, revela alguns dels moments intel·lectuals més importants en la seva trajectòria.

Però, en el cas de Tosquelles, els llibres no ho són tot. Els episodis de la seva vida equivalen a una suma de decisions pragmàtiques. Això fa que cada lloc per on hagi passat tingui tant de protagonisme com les persones que hi eren: l'anatomia urbana de l'Institut Pere Mata de Reus, un complex de pavellons construït en el segle XIX per Lluís Domènech i Montaner; els espais ocupats de la Vil·la Quer a Reus o a Sarinyena, tots dos durant la Guerra Civil; el treball d'atenció psiquiàtrica a la intempèrie, ja que una barraca de fusta en un camp de concentració amb prou feines és un lloc, o un complex arquitectònic fundat per religiosos al mig de la zona rural més empobrida de França quan tot just comença la Segona Guerra Mundial, tots aquests són llocs amb una capacitat per determinar el curs de la vida d'aquelles que hi viuen o hi acampen, ni que sigui per un període de temps no gaire llarg.

La tensió entre la vida pública i la privada no té la mateixa validesa quan es tracta de refer la trajectòria vital de Tosquelles. Si fem cas del que diu a la famosa entrevista que li van enregistrar a casa seva l'any 1987 François Pain, Danielle Sivadon i Jean-Claude Polack, Tosquelles fa les seves primeres observacions psiquiàtriques quan tenia set anys. Diu que un diumenge el pare el va portar a dinar a casa del doctor Emili Briansó al complex del Pere Mata. Tosquelles recorda perfectament, pel que es dedueix de les seves paraules, el partit de futbol que es va celebrar abans del dinar. Allí va descobrir a una edat ben tendra la llei contrafòbica que marcava l'exercici de la psiquiatria en aquella època. Sembla que l'àrbitre xiulava tot de faltes quan ni tan sols els pacients que jugaven el partit es trobaven a prop l'un del l'altre. "Calia evitar que entressin en contacte", conclou un Tosquelles que amb set anys ja exerceix de psiquiatra.

El règim de treball a hospitals psiquiàtrics com el de Saint-Alban, on va anar a parar Tosquelles en sortir del camp de Sètfons l'any 1940 generaven allò que el sociòleg Ervin Goffman anomenava institucions totals, llocs on el viure i el treball es confonen en una rutina perfectament organitzada. Per això, quan mirem les imatges dels àlbums familiars de Tosquelles

o les pel·lícules de caire amateur on filma amorosament amics i col·legues de feina, així com els viatges que fa amb la seva família, no podem pensar que es tracta d'un material estrictament privat. Hi trobem una dimensió molt específica de la seva pràctica psiquiàtrica. La fotografia i el cinema esdevenen mitjans per reproduir les escenes de la vida, pròtesis tècniques que la intensifiquen. Moments deslliurats del temps personal o professional, com en aquella anècdota de quan tenia set anys.

Tosquelles anticipa l'experiència moderna d'una vida que s'instal·la a l'interior de la institució i no coneix cap altra exterioritat. Fins i tot quan creus que contemples la fotografia d'una escena privada, mires al voltant i trobes que els murs de l'hospital no són gaire lluny. Un dels interns entrevistats per Mario Ruspoli per als films realitzats pel seu equip a Saint-Alban l'any 1961 ho deia amb tota claredat: "Mira la tàpia que ens envolta, es tracta d'una festa presonera." La impressió de llibertat conviu amb les noves formes de control de què disposa la institució. Aquí rau la modernitat de l'asil-village on Tosquelles treballa i viu amb la seva família. Experiències que abans se separaven, ara es confonen. Llocs que abans s'entien segregats dels llocs de vida s'integren en un espai que confon el lloc dels vius i dels morts. El cementiri de Saint-Alban n'és un bon exemple. Aquella parcel·la sembrada de creus, on no n'hi cap ni una més, acaba convertida en el fons de totes les escenes familiars. Però, com escriu Marie-Rose Ou-Rabah, per ella "aquell no era un lloc de mort".

La història familiar de Tosquelles no és, per tant, un relat marginal. Caldria considerar-la la història més fidel que deixa parlar els llocs i que ignora les divisions i separacions que abans garantien l'existència d'una vida privada. Explicar la gènesi de la psicoteràpia institucional amb un àlbum familiar no hauria de ser vist com una excentricitat, sinó més aviat com l'oportunitat per entendre els efectes de la institució sobre la vida, uns efectes que tampoc distingeixen entre aquells diagnosticats amb alguna patologia i els que semblen mantenir-se en els marges de la normalitat. Aquestes escenes familiars pertanyen a una vida assimilada per la institució. Al seu interior, s'hi han esvaït les distincions entre allò normal i patològic, entre allò viu i mort, entre llocs i persones.

Francesc Tosquelles
La nostra sardana
Oli sobre fusta. Sense data.
80 cm x 160 cm.
Col·lecció Fouad Ou-Rabah

En aquesta vitrina s'hi mostra una col·lecció de la Revista Estudis, publicada entre 1933 i 1936 per l'Associació Cultural del Centre de Lectura de Reus, en l'editorial de la qual prengué part Tosquelles. A sota hi veiem una fotografia d'un banc de fusta amb la inscripció del Dr. Frias. Aquest banc es trobava al cementiri de Reus. Sembla que va ser destruït cap a l'any 2003. Era un testimoni del dolor per la pèrdua del seu fill, fet que va motivar la iniciativa de la gota de llet a Reus, a principis dels anys 1930, on Tosquelles va tenir les seves primeres experiències sobre el maternatge terapèutic. A la dreta, un retrat del Dr. Alsexandre Frias. I, més a la dreta, dues postals que recorden l'aspecte de la Vil·la de la Senyora Vidua de Quer i, tot seguit, una altra postal del mas de Macià Vilà, de la Industrial Algodonera, després conegut com a Vil·la Quer. En aquest mas confiscat al principi de la Guerra Civil Espanyola, Tosquelles hi dugué a terme una experiència de formació infantojuvenil amb Josep Hortonedà i el mestre Garganté. Aquest mas va ser enderrocat l'any 1968.

A sota hi ha tres postals que porten inscripcions manuscrites amb llapis al dors. La primera diu: "Reus, 15 d'abril de 1931. Manifestació convocada per la Federació Obrera local proamnistia i de suport a la República, al seu pas per Rambla de Robuster." La següent porta aquesta inscripció: "Reus, 31 de maig del 1931. Visita del President de Catalunya, Francesc Macià. Discurs des de l'Hotel de Londres, a la Plaça de Prim." I la tercera per la dreta, que diu: "Reus. Pl. Prim anys 20", on es veu un aplec de sardanes al mig de la plaça. Totes aquestes fotos han estat amablement cedides per la col·lecció de Francesc Olesti. A tocar d'aquesta cartel·la, un exemplar del llibre de Tosquelles on es recull una llegendària conferència pronunciada al Círcol de Reus l'any 1978.

A la dreta d'aquesta cartel·la, publicacions de l'Institut Pere Mata de Reus on treballà Tosquelles. Els llibres d'Hermann Simon sobre l'ergoteràpia i d'Emili Mira sobre la psicoanàlisi van ser eines clau per a la renovació de la psiquiatria a l'època. No obstant això, hi ha altres publicacions que recorden el ventall de perspectives mèdiques amb les quals Tosquelles es va familiaritzar als anys 1930 abans de la guerra: el test de Rorschach i les tècniques de diagnòstic per raigs X amb el Dr. Antoni Subirana. A sota, una guardiola que Tosquelles va donar al Dr. Antonio Labad. Sembla que aquesta capsula de cartró recollia les penalitzacions pactades entre joves metges com Josep Solanes, Joaquim Alier, Jaume Sauret i el mateix Tosquelles mentre feien les guàrdies al xalet, l'edifici a l'entrada del complex del Pere Mata que Tosquelles habitarà amb la seva família en esclatar la guerra. Les fotos que hi ha a sota ens mostren l'interior del Pere Mata als anys 1950. Són fotografies realitzades pel Dr. Francesc Subirà Rocamora i cedides per la col·lecció de Francesc Olesti.

Els llibres i publicacions incloses en aquesta vitrina formen part de la col·lecció hum-hum, Barcelona.

En aquesta vitrina, començant per dalt i a l'esquerra, hi tenim el primer número dels fascicles de l'Art Brut publicats per Jean Dubuffet. La peça de fusta que apareix reproduïda va ser rescatada del foc per Tosquelles quan a l'hospital de Saint-Alban van desmantellar la cel·la en la qual va estar confinat Clément Fraise, pacient i autor de la peça. Ara és una de les obres més preuades a la Collection Art Brut de Lausana (Suïssa). A la dreta, una de les primeres publicacions de Frantz Fanon, de l'any 1952, el mateix any que arribà per treballar braç amb braç amb Tosquelles i dues edicions originals dels llibres de Michel Foucault que exerciran tanta influència sobre la comprensió de la bogeria i de les institucions que se n'ocupen. A sota, publicacions que revelen l'amplitud del debat que va esclatar amb la posada en pràctica de la psicoteràpia institucional. Tosquelles va ser un referent indiscutible des de ben aviat, juntament amb Jean Oury, Félix Guattari i d'altres com Georges Daumézon.

Més a la dreta, publicacions de Tosquelles en català i castellà, així com l'edició de la seva tesi de doctorat defensada l'any 1948 a la Facultat de Medicina de París. Aleshores Tosquelles va proposar una anàlisi psiquiàtrica i literària de l'Aurèlia de Gérard de Nerval. Aquesta important publicació no ha estat traduïda al català sinó parcialment.

Els llibres i publicacions inclosos en aquesta vitrina formen part de la col·lecció hum-hum, Barcelona.

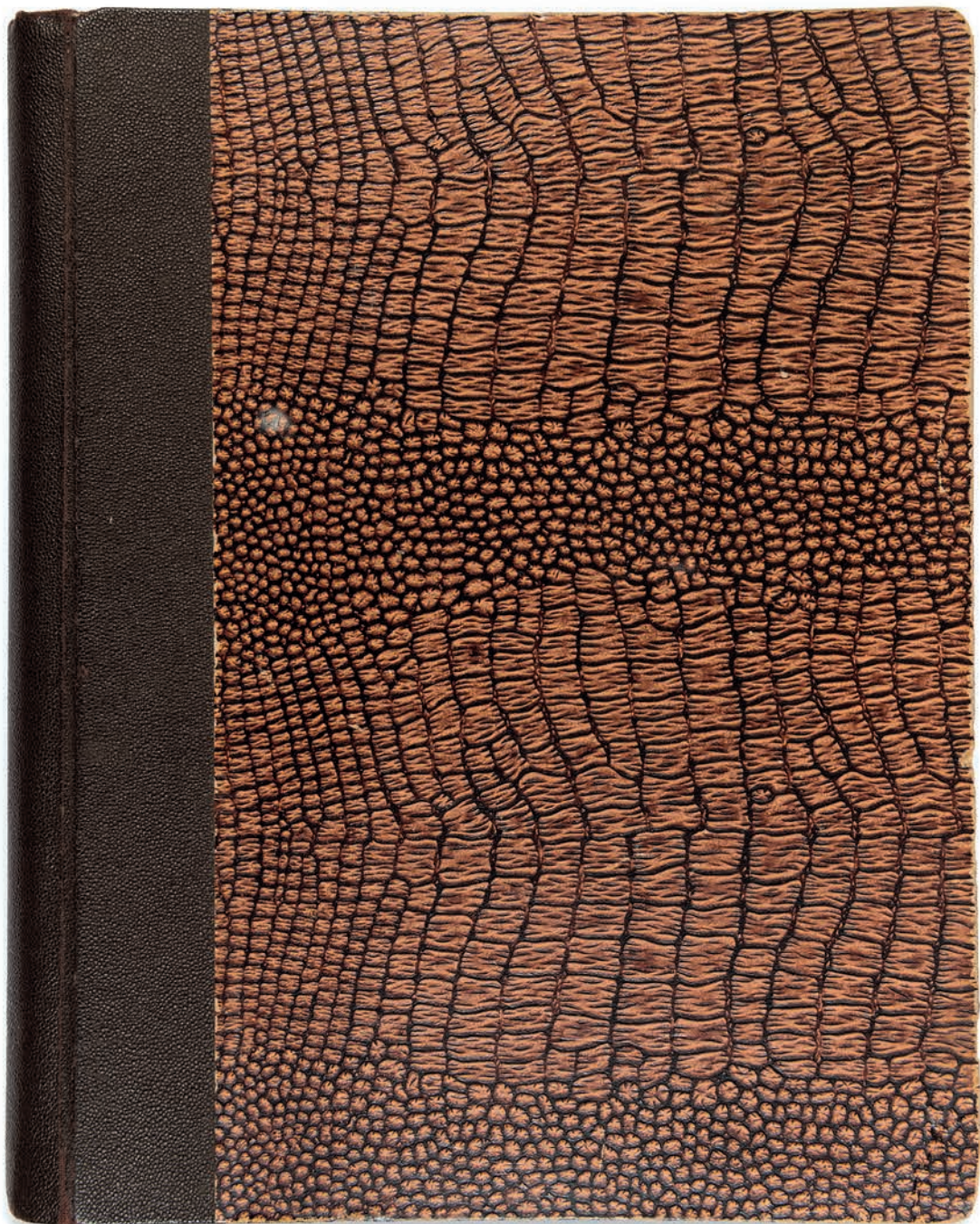

Carles Guerra

Una novel·la familiar

7 plotters amb fotografies de l'àlbum
de la família Tosquelles, textos,
citacions diverses i vídeo. 2022
Maquetació de Ramon Balcells.
Fotografies de Roberto Ruiz.

Arxius de la família Tosquelles.
Fotografia Roberto Ruiz

Puta vida!

"Sobre el vostre projecte de fer una pel·lícula sobre mi, doncs estic d'acord en fer-la. Això en teoria m'hauria d'afalagar. Però, de fet, és una merda. Quan s'intenta explicar la teva pròpia història, escriure memòries, explicar coses com es fa a la clínica psiquiàtrica o psicoanalítica, allò que s'evoca, sense ser radicalment fals, sempre és fals o està falsejat. De vegades posem l'èmfasi en una mena de to èpic, com si fóssim un heroi extraordinari i ens n'haguéssim sortit arran del nostre poder màgic narcisista i els nostres valors espirituals intrínsecs. I, de vegades, el que fem no és més que evocar el passat d'una manera miserable. Puta vida! En definitiva ets un heroi o un inútil. Tanmateix, és fonamental que tothom en faci un balanç de la seva vida, per enganyar-se a si mateix, o per enganyar els altres. I a més, l'analista no és tan ingenu que, quan el seu pacient li parla de la seva vida, se senti obligat a creure-s'ho. Ell sap molt bé que allò que escolta està deformat, encara que sigui molt sincer. La sinceritat és el pitjor dels vicis".

Citació extreta de l'entrevista filmada amb Francesc Tosquelles per François Pain, Danielle Sivadon et Jean-Claude Polack, François Tosquelles, une politique de la folie, emesa per Sept et FR3-Toulouse al 1990. Va ser produïda per Pierre Devert (Anabase) amb el suport de Mire, CNC i Sept.

Arxiu de la família Tosquelles.
Fotografia Roberto Ruiz

Les bones mares

“Ja veureu, doncs, que per paradoxal que això pugui semblar, si es pot parlar de bona mare, en el sentit de l'eficacitat per la creixença “humana” del seu fill, aquest títol més aviat hauria de ser reservat a les mares que saben separar-se del seus fil –vull dir a les mares que deixen d'ésser mares en el sentit d'un desig de fusionar sempre amb el fill per la carn o els sentiments. Les bones mares serien les que saben sofrir la separació i que no temen a cada instant perdre el fill”.

Francesc Tosquelles. La pràctica del maternatge terapèutic en els deficients mentals profunds. Editorial Nova Terra, Barcelona, 1972. Pàgina 23

“Va néixer el 22 d'agost de 1912 a Reus. El seu naixement està registrat al volum 44, Foli 441, fill de Sebastià Tosquellas Vendrell, de 48 anys, botiguer, nascut a Barcelona, amb domicili a l'Arrabal Sant Pere, 4t - 2a, i d'Ana Llauredó Montané, de 36 anys, nascuda a Reus. Els avis paterns (difunts) són Sebastià Tosquellas Solè i Maria Vendrell Pedrel. Els avis materns són Francisco Llauredó Arpa (difunt) i Maria Teresa Montané Pedrol. Francisco, Sebastià, Jaime (sic) va ser batejat el 15 de setembre de 1912 a l'església Sant Pere Apòstol, consignat al llibre 46, Foli 33, i per padrí tingué el seu oncle Francisco Llauredó Montané (vidu) representat per Ramon Vendrell (casat, joier a Reus) i per padrina a la seva àvia Maria Teresa Montané Pedrol.

Segur que aquest nen va viure el fet d'haver estat alletat per una mainadera com un rebuig de la seva mare. Pel que fa a la seva mare, que no tenia llet, no era més que una mala excusa. Però el retorn sota el sostre familiar va ser amb tota probabilitat viscut com un daltabaix perquè, de fet, la seva mare era la dida. Suposo que això va determinar les relacions conflictives amb la seva mare al llarg de tota la seva vida. A L'ensenyament de la bogeria el meu pare en diu unes quantes paraules. Per exemple, recordava com l'Anita mai va deixar passar l'oportunitat de criticar sense miraments la mainadera.”

Marie Rose Ou-Rabah. À l'ombre des poiriers. Hélène et François Tosquelles - un secret de famille. Edilivre, 2010. Pàgines 182-184

Una nova vida

"Aquestes poques fotos daten dels anys 1940-1944. Aquí estem, el meu pare, la meua mare i jo, davant de la paret del recinte de l'hospital, davant de la nostra petita casa. Aquesta porta, que apareix tancada a la foto, s'obre regularment a diverses hores del dia per permetre el pas del personal d'infermeria i treballadors que acompanyen els equips de pacients en les seves activitats variades. El safareig de l'hospital es troba a només cinquanta metres: un grup de dones supervisades per una monja de l'ordre de Saint-Régis i diverses infermeres es fan càrrec de la bugaderia de tots els serveis. Estem enmig del camp, envoltats de prats. Els pacients treballen als cultius. I després cadascun dels matins –perquè la instal·lació sanitària és d'allò més bàsica– n'hi ha desgraciats, que de dos en dos i en processó, porten la femta per buidar-la en un pou d'on surt una ferum que fa fàstic. A les onze i a les cinc s'obre la gran porta per permetre el pas del carro tirat de l'euga que porta els àpats als nens del Villaret. A l'hivern, amb fortes nevades i tramuntana, la tempesta talla la carretera, llavors el carro és substituït per un trineu. El meu pare també utilitza aquesta porta per anar als serveis i pavellons. Per descomptat, això no es mostra en aquestes fotos. Van ser fetes amb la intenció d'enviar-les als avis per dir-los que, havent fugit cap a una nova vida, hi havíem arribat sans i estalvis a la terra d'acollida".

Marie Rose Ou-Rabah. À l'ombre des poiriers. Hélène et François Tosquelles - un secret de famille. Edilivre, 2010.
Pàgina 82

La meva primera impressió? Un cementiri

L'any 1987 Éric Favereau va recollir unes declaracions de Tosquelles en les quals recordava la seva primera impressió en arribar a Saint-Alban, a finals del mes de gener de 1940ⁱ. Tosquelles no va dubtar a dir-ho, "un cementiri". En aquella doble pàgina publicada al diari Libération, Favereau també entrevistava a Max Lafont, un jove psiquiatra. Aquest es feia ressò de la denúncia que Lucien Bonnafé va fer a principis dels anys quaranta per alertar de l'"extermini dolç": la mort de prop de 40.000 morts de fam als asils i serveis psiquiàtrics de França —una xifra que Bonnafé havia aventurat— semblava confirmar-se. L'alimentació dels malalts amb una dotació calòrica insuficient per sobreviure va provocar una tragèdia de dimensions desconegudes. En fer-se pública, l'escàndol estava servit. Podria dir-se que la França ocupada sota el règim de Vichy hauria aplicat una certa modalitat de tanatopolítica, deixant morir totes aquelles persones afectades per una malaltia mental, tal com a l'Alemanya nazi s'havia fet amb un programa d'eugenèsia obertament reconegut, l'Aktion T4.

ⁱEric Favereau. "Saint-Alban, cité de la psychiatrie moderne", Libération, 23 de juny de 1987. Pàgines 22-23

"Mai vaig considerar aquest lloc un lloc de mort, sinó més aviat com un lloc de vida, un jardí on es podia caminar en la més completa tranquil·litat. Per tot arreu cruixia i un brunzit omplia l'aire. El cant constant de molts ocells poblava les branques. A banda i banda del camí, les làpides feien com unes onades. Un altra fauna s'hi amagava; sargantanes i criatures de tota mena corrien al sol. Les creus de fusta negres esquitxaven les onades. No tenien noms, sinó números. Al centre d'aquest jardí, de cara a la porta d'entrada de ferro, s'alçava un gran Crist a la seva creu. A l'extrem esquerre, a la cantonada, només una sepultura trencava l'ordre d'aquest lloc: estava envoltada de ferro forjat amb puntes afilades com si calgués defensar-la d'alguna intrusió! Mai vaig arribar a saber qui era aquell trist ocupant. A la dreta en entrar, just contra el mur perimetral, també hi havia cinc o sis tombes que es diferenciaven, però jo diria que ho feien "agradablement". Aquelles estaven adornades amb creus ornamentades i petits còdols blancs que cobrien el terra. Eren les tombes de les monges de l'hospital. Gairebé davant, a l'altra banda de la calçada, també hi havia grava blanca al peu de creus blanques. Allà havien estat enterrats els nens del Villaret. Anys després, els meus avis van ser enterrats a l'extrem del passadís central, a tocar del mur del costat sud."

Marie Rose Ou-Rabah. À l'ombre des poiriers. Hélène et François Tosquelles - un secret de famille. Edilivre, 2010.
Pàgina 106.

Cementiri de l'Hospitalde Saint-Alban
cap a l'estiu de 1945. Arxiu Claire Sarti

En aquesta foto apareixen Marie Paule Guillet
i Jacqueline Guillet, filles de l'econome de l'hospital,
Françoise Balvet, filla del director i Marie Rose Ourabah,
filla de Tosquelles. Arxius de la família Tosquelles.
Fotografia Roberto Ruiz

Arxiu de la família Tosquelles.
Fotografia Roberto Ruiz

dans l'allée du
cimetière de l'Hôpital
général et Mre Rose
1943

Una mort civil

"El 10 de febrer de 1942 em van convidar a passar la nit a casa de Madame Chaurand. Anava a compartir el seu llit, però em va advertir que odiava sentir les meves cames contra les seves. Per això vaig dormir malament, per por de tocar-la; el que no sabia era que ella estava embarassada i volia protegir-se de cops desafortunats de la meva part. El dia 11 al matí em van tornar als meus pares. Una germana petita tota morena estava al bressol completament blanc. Vaig quedar decebuda de que fos tan petita. No podia jugar amb ella. Si la mare estava esperant una nena, jo me n'havia fet una altra idea. Jo creia que naixeria un nen de dos anys com a mínim... La van batejar a la setmana, perquè el capellà no volia repicar les campanes de l'església més enllà dels vuit dies després del naixement i la mare volia escoltar-les. Eren símbol d'esperança i de renaixement després del viatge de l'exili. Madame Balvet era la padrina, per això van dir-li a la meva germana Germaine, però al cor el meu pare mai li va posar cap altre nom que Montserrat, la verge negra dels catalans, i he de dir que li escau molt millor... El seu padrí era el doctor Solanes, un amic de molt de temps, col·lega, camarada d'armes i d'exili".

Marie Rose Ourabah. À l'ombre des poiriers. Hélène et François Tosquelles - un secret de famille. Edilivre, 2010. Pàgina 93.

"Al final del matí del 4 de novembre de 1973, Jacques Lacan pronunciava les conclusions del grup de treball al congrés de l'École freudienne de París celebrat a La Grande Motte. El psicoanalista Jean-Robert Rabanel, que era present en aquella sessió, recorda que Lacan va evocar el psiquiatre català Francesc Tosquelles. Li agraiïa que, gràcies a ell, la seva tesi doctoral, defensada el 1932, hagués merescut l'atenció dels professionals que, a principis dels anys quaranta, treballaven a l'hospital psiquiàtric de Saint-Alban: «Que, després de deu anys, finalment algú vingui a dir-me que la meva tesi va servir de principi organitzatiu en un asil psiquiàtric —per dir les coses pel seu nom—, que sigui algú d'especialment bo qui m'ho hagi dit, a saber, un dels molts republicans espanyols que, tot i haver estat expulsats de la seva terra, se'n van sortir força bé, que sigui així vol dir que l'exili no és una posició del tot dolenta per tenir èxit».^I

Ara bé, les elaboracions més sistemàtiques sobre els efectes de l'exili no les trobarem en Tosquelles. Qui veritablement se'n va ocupar va ser Josep Solanes, una figura molt més discreta, però amb una experiència professional en el camp de la psiquiatria, en la política i en l'exili semblants a les de Tosquelles. Tots dos havien fet els seus primers passos com a metges psiquiatres a l'Institut Pere Mata de Reus, formats sota la influència d'Emili Mira i López. Des del moment que va travessar la frontera francesa, Solanes va dedicar tota la seva vida intel·lectual a pensar l'exili, no pas com un incident biogràfic, sinó com una possible patologia que examinarà diacrònicament. Ho proven abastament els nombrosos articles publicats en francès entre 1940 i 1949 —abans d'emigrar a Veneçuela— i el fet que, gairebé fins al final de la seva vida, es dediqués a redactar una tesi doctoral, que va defensar a la Universitat de Toulouse-Le Mirail l'any 1980, onze anys abans de morir. Aquesta tesi, intitulada Les Noms de l'exil et l'espace de l'émigration, és un estudi antropològic que resumeix quaranta anys de treball i que pretén evitar que l'exili aparegués com una qüestió d'èpica individual. Les fonts literàries i l'anàlisi filològica no amaguen que tractar de l'exili equival a parlar d'una «mort civil», en la qual «l'afectat pogués fer testament i ser, alhora, el seu propi marmessor».^{II}

L'any 1948, Solanes havia publicat «Exil et troubles du temps vécu», un article fortament inspirat en la figura d'Eugène Minkowski. Malgrat que no havia transcorregut ni una dècada des que havia sortit de Catalunya, Solanes rebutjava qualsevol concessió autobiogràfica. Al contrari, els seus esforços s'orientaven cap a un reconeixement de l'exili com a patologia: «Sembla que existeix una experiència de l'exili, situada a la cruïlla de l'individual i el social, del normal i el patològic».^{III} El patiment derivat de la nostàlgia deixa de ser un sentiment sense conseqüències polítiques. La nostàlgia no és res més que allò que ens fa repudiar l'estranger al qual ens redueix l'exili. Tot un seguit d'observacions que el portaven a preguntar-se si la síndrome de l'exili no requeriria una clínica psiquiàtrica específica.

Carles Guerra. "L'art dels refugiats. L'exili com a patologia" a Carles Guerra i Joana Masó. Tosquelles. Com una màquina de cosir en un camp de blat. Barcelona: Arcàdia, 2022. Pàgines 69-71.

^I«4 novembre 1973. Congrès de l'École freudienne de Paris, la Grande-Motte. Intervention de Lacan aux "Conclusions des groupes de travail" (matin)», *Lettres de l'École freudienne*, 1975, núm.15, p. 235-244.

^{II}Solanes, Josep, En tierra ajena. Exilio y literatura desde la Odisea hasta Molloy. Barcelona: Acantilado, 2016. p. 96.

^{III}Josep Solanes, «Exil et troubles du temps-vécu», L'Hygiène Mentale, núm. 5, 1948. p. 64.

Gérard Vulliamy. Retrat de Germaine Tosquelles. Abril 1945. Llapis sobre paper. Col·leció particular. Fotografia Yves Baldran

L'obsessió del retorn

"Heus ací algunes fotos fetes a Septfons: aquí, davant d'una barraca del camp de concentració, se'l veu amb un grup de camarades que comparteixen l'infortuni."

Marie Rose Ou-Rabah. À l'ombre des poiriers. Hélène et François Tosquelles - un secret de famille. Edilivre, 2010.
Pàgina 120-121.

Aquesta vegada, Marie Rose Ou-Rabah, la filla de Tosquelles, s'ha deixat emportar per l'afany de fer justícia respecte a un dels episodis més deshumanitzadors per al seu pare: el pas pel camp de refugiats de Septfons entre setembre de 1939 i gener de 1940. Malgrat el relat pragmàtic que Tosquelles ha transmés sobre aquells mesos intern al camp, la realitat que les fotografies de l'àlbum mostren d'aquell recinte són depriments. Tosquelles i el seu amic Jaume Sauret, a vegades acompanyats d'altres homes, enfonsen els peus al fang. En algunes instantànies les barraques de fusta apareixen al fons, a pocs metres.

La foto en qüestió –que veurem que ha estat erròniament localitzada al camp de concentració– retrata a quatre homes dempeus (un d'ells es veu clarament que és Tosquelles) i un altre home assegut juntament amb dues dones en la mateixa posició. El revers de la fotografia, on quasi sempre hi ha les anotacions que identifiquen els que hi apareixen, està tacat per les restes del cartró de l'àlbum on havia estat encolada. Amb prou dificultats s'hi veuen els noms i el lloc on la fotografia va ser feta, escrits a mà. Un cop retirada la fibra del cartró adherida al revers es llegeixen tots, o quasi tots.

D'esquerra a dreta i de dalt a baix: Blasco, Dr. Bellido, un nom il·legible, Dr. Tosquelles, Sra. Blasco, Dr. Mestre, Sra. Balaguer. St. Giron, dia il·legible, Gener 1946.

La data i el lloc ens situen fora del camp. De fet, es tracta d'una reunió l'Agrupació de Metges Catalans pro Renovació de la Medicina, fundada l'estiu de 1944 per iniciativa de Tosquelles i presidida pel Dr. Jesús Maria Bellido Golferichs, catedràtic de terapèutica i membre destacat de l'Institut de Fisiologia de Barcelona. L'obsessió del retorn a Catalunya i l'afany per mantenir la qualitat de la recerca mèdica els va unir.

“Jesús M. Bellido es comptava entre els optimistes que veien l'exili com una situació transitòria i que esperaven que en poc de temps —anys, potser— aquell infern acabaria i que es podria prendre el camí del retorn. Estava convençut que a Tolosa de Llenguadoc, on havia trobat refugi gràcies a l'ajuda de Camille Soula, professor de fisiologia de la Facultat de Medicina i president local del Comité Universitaire d'Aide a la République Espagnole, podria reconstituir l'escola biològica catalana i preparar el futur incert, tot assegurant la continuïtat de la cultura científica catalana (...).

A l'estiu de 1944, l'alliberament de França per les forces aliades, juntament amb els guerrillers de la resistència, féu renàixer l'esperança entre els exiliats. El retorn a la pàtria semblava més a prop que mai i calia preparar-se per afrontar-lo en les millors condicions possibles. En aquest context, per iniciativa del psiquiatre reusenc Francesc Tosquelles, es va fundar l'Agrupació de Metges Catalans pro Renovació de la Medicina, que celebrà l'acte constitucional a Montpeller els dies 16 i 17 de desembre d'aquell mateix any.

Els congregats —vora una dotzena— aprovaren les anomenades Orientacions de Montpeller (uns acords de principis relatius a la futura assistència mèdica a Catalunya), elegiren un consell directiu presidit per Jesús M. Bellido, en atenció a la seua dignitat acadèmica i cívica, i, tot seguit, decidiren emprendre l'elaboració de les ponències de sanitat per tal de planificar amb antelació suficient la futura organització sanitària catalana en un règim democràtic i republicà.

Una segona reunió preparatòria se celebrà al Casal Català de Tolosa el 16 febrer de 1945, fixant en la pràctica la seu de l'Agrupació a la capital de l'Alta Garona. El consell directiu, sota la presidència de Bellido, el formaven Víctor Viladrich (secretari), Josep Martí Feced (tresorer) i dos vocals (Josep Torrubia i Josep Mestre i Puig). L'agrupació comptava amb unes quantes delegacions arreu de França: la de Montpeller, coordinada per Josep Sastre Torruella; la de Perpinyà, per Laureà Dalmau; la de París, per F. Serra Puig; la de Lozère, per Francesc Tosquelles; i la de Tolosa pròpiament dita, coordinada per Pere Grau, que com Viladrich treballava al cèlebre Hospital Varsovia.

Uns mesos més tard —abril de 1945— es va celebrar a Tolosa la primera assemblea general de l'Agrupació sota la presidència de Bellido, a la seu del Centre d'Études Toulouse-Barcelone. Una cinquantena d'assistents participaren durant dues llargues jornades a les sessions.”

Àlvar Martínez Vidal i Alfons Zarzoso Orellana.
“L'obsessió del retorn. L'exili mèdic català a França” a
Revista Mètode, nº 61. 1 d'Abril de 2009. Pàgines 67-71.

Arxius de la família Tosquelles.
Fotografia Roberto Ruiz

18
D. B. *bois de laque*
brague
ginseng
mer 946

1966
L'Institut Pere Mata incorpora un equip de metges joves, entre els quals hi ha José García Ibañez, Antonio Labad, Jesús Otín i Antonio Vergós.

1936
El 17 de maig neix Maria Rosa, a primera filla del matrimoni Tosquelles.

Entre el 17 i el 20 de juliol es produeix cament militar i el cop d'estat contra la La Generalitat de Catalunya nacionalitza junt dels hospitals catalans, incloent-hi t Pere Mata de Reus. El 7 d'agost el POU ra el seu primer miting a Reus, al Teatre osquelles s'encarrega de l'evacuació dels l'hospital psiquiàtric d'Osca en mans de les tropes feixistes i reorganitza el Sanatori de Sarriena.

1950
1950 s'inicia publicació del *Trait d'union*.

1952
Peau noire, sprés inicia nt-Alban, on Tosquelles. n i Philippe l'expressió itucional en ychothérapie française», Portugueses psiquiatria.

1953
La Borde, clínica per Jean Oury on n Félix Guattari, aud o Jean-Claude , entre d'altres. iba a Algèria per r a l'hospital de Joinville-Blida.

1955
El 16 de desembre es crea a l'associació Le Clos du Vid, ió pionera en l'acompanyament i minusvàlides per a les quals breveu cap mena d'assistència. Tosquelles n'és l'inspirador.

1956
Félix Guattari fa una estada a Saint-Alban per evitar d'anar a la guerra d'Algèria.

1958
Primer retorn de Tosquelles a Barcelona després d'haver-se exilat el 1939 amb motiu de la celebració del *IV Congrès internacional psicoteràpia a Barcelona*, on hi participa Jacques Lacan. Tosquelles hi projecta tres bobines de film rodades a Saint-Alban.

1959
Hervé Bazin recull la veu de Tosquelles parlant de l'experiència de demolició d'un dels pavellons dels interns de Saint-Alban en l'edició del 25 d'abril del diari *France-Soir*.

1933
Com a resultat de la unificació d l'Esquerra Comunista d'Espanya (ICE) am el Bloc Obrer Camperol (BOC) neix el POU Partit Obrer d'Unificació Marxista Tosquelles publica a la revista de Reu *Fulls Clínics* «A propòsit de l'anàlisi d'una personalitat anormal».

La República aprova bases per a l'organització dels serveis de Sanitat i Social a Catalunya, nou concepte de comarca.

1937
El 16 de juny s'il·legalitza el POU i el 21 de novembre Tosquelles és nomenat tinent metge provisional destinat a les ordres del cap de Sanitat del XI Cos de l'Exèrcit.

1939
El 6 de gener Tosquelles és promogut a capità mèdic provisional del Cos de Sanitat Militar dels Serveis Psiquiàtrics de l'Exèrcit d'Extremadura. El 26 de gener cau Barcelona i el 28 de març es declara la fi de la Guerra Civil espanyola. Amb la caiguda d'Almodóvar del Campo, Tosquelles va seguir treballant com a metge per atendre els malalts i organitzar l'evasió. L'1 de setembre travessa a peu els Pirineus i passa quatre mesos al camp de refugiats de Setfont.

4
n Dubuffet publica el primer fascicle dels vint-i-sis
dorns de *L'art Brut* amb un assaig de Jean Oury sobre
treball de Benjamin Arneval, intern a Saint-Alban.

1962

Nomenament de Tosquelles com a director
de l'hospital de Timone a Marsella.
Claude Poncin defensa la seva tesi de
doctorat que aplica l'estructuralisme
per observar la pràctica clínica a
Saint-Alban.

1961

Michel Foucault
publica *Folie et
déraison. Histoire
de la folie à l'âge
classique*.
Tosquelles coneix Mario
Ruspoli amb qui col·laborarà
en la producció de tres
films rodats a Saint-Alban.

1949

El psiquiatra Maurice Despinoy
treballa a Saint-Alban fins el
1952, on col·laborarà amb
Frantz Fanon.

1948

Tosquelles defensa a la Facultat de Paris
una tesi de medicina sota el títol *Essai
sur le sens du vécu en psychopathologie:
le témoignage de Gérard de Nerval*.
Publicació del primer diari imprès a
l'Hospital de Saint-Alban, *Le Chemin*.

1947

El mes de maig Tosquelles i la seva
família són naturalitzats com a
francesos. El psiquiatra Jean Oury
inicia una estada a l'hospital que
durarà fins el 1949.

El 2 de setembre neix Michel, el
quart fill del matrimoni Tosquelles.

1946

Tosquelles visita Antonin
Artaud a l'hospital de Rodez.
El Centre psiquiàtric de
Sainte-Anne a París presenta
l'exposició d'obres de malalts
mentals *Exposition d'oeuvres de
malades mentaux*.

1933

Es publica el primer número
d'*Etudis. Revista de
l'Associació Cultural*.
Comença a treballar formalment
a l'Institut Pere Mata.
Col·labora amb el Dr. Strauss
a La Sageta de Barcelona i
amb l'Institut de
puericultura de Reus *La gota
de llet*, fundat pel Dr.
Alexandre Frias.

1945

Alliberament de França i fi de
l'ocupació nazi.
Estada del poeta i assagista Tristan
Tzara a Saint-Alban acompanyat del
seu fill, del pintor Gérard Vulliamy
i Cécile, filla d'Éluard.
Tzara escriu el poema *Parler Seul*
il·lustrat per Joan Miró.
Jean Dubuffet passa una jornada a
Saint-Alban durant l'estada de Tzara.

1934

la Llei de
ització dels
Assistència
definint un
sanitària.

1967

Tosquelles treballa
com a metge en cap de
psiquiatria a l'Hospital
general de Melun fins al
1970. Aquell any reprén
les col·laboracions amb
l'Institut Pere Mata.

1960

El Ministeri de Salut
francès reconeix la
psiquiatria de sector
impulsada per
Tosquelles, Bonnafé,
Daumézou i Oury.
Tenen lloc a Saint-Alban
les primeres trobades
del GTPSI Groupe de
Travail de
Psychothérapie
et de Sociothérapie
Institutionnelles.

1944

El 12 de juny neix Jacques, el tercer
fill de Tosquelles i primer noi.

1943

Des del mes de novembre fins el febrer de
1944, Musch i Paul Eluard es refugien als
apartaments de Bonnafé a l'interior del
recinte de l'hospital.
A Saint-Alban, Eluard va escriure *Les sept
poèmes d'amour en guerre* (1943), *Le lit la
table* (1944), *Lingères Légères* (1945) i
Souvenirs de la maison des fous (1945).

1942

El Dr. Lucien Bonnafé, comunista i devot
surrealista, esdevé director de l'Hospital
de Saint-Alban. Ocuparà el càrrec fins el 1944.

L'11 de febrer neix Germaine, la segona filla
de Francesc Tosquelles i Elena Álvarez.

1941

Aimable Jayet, pacient ingressat a Saint-Alban,
realitza obres sobre paper que emulen la
composició del periòdic mural que es trobava
a la sala comuna de l'asil.

1940
El 20 de gener Tosquelles comença a treballar a l'hospital psiquiàtric de Saint-Alban a la regió de la Losera, gràcies a la invitació del doctor Paul Balvet, director de l'hospital entre 1936 i 1943.

A Reus, Tosquelle Jacques Lacan 1932, *De la psyches rapports a* Imparteix un se Marx a l'Ateneu E

El 14 d'abril es proclama la República de maig Tosquelles imparteix la conferència «L'estructuració de la societat i la cultura» a l'Ateneu Enciclopèdic. Tosquelles inicia una anàlisi amb el psicoanalista jueu i marxista Sigmund Freud a Eiminder, psicoanalista jueu i marxista que havia refugiat a B

19
Es constitueix el BOC-Bloc Obrer de Catalunya, producte de la fusió del BOC i el BOCB. El PCC-Partit Comunista Català i el BOCB-Federació Comunista de Catalunya i Balears són el resultat de la fusió del BOC i el BOCB.

1928
Inicia els estudis de Medicina a la Universitat de Barcelona.

1926
Emili Mira publica una introducció a la psicoanàlisi en el segon número de les *Monografies mèdiques* dirigides per Jaume Aiguadé i Miró.

1917
Tosquelles recorda que tot just acabada la Primera Guerra Mundial, el seu pare va treure un domàs al balcó amb la inscripció "Visca la pau!", escrita amb betes vermelles.

1914
Es crea la Mancomunitat de Catalunya sota la qual s'impulsaran els primers intents de descentralització dels tractaments psiquiàtrics.

1913
Francisco Llauredó, oncle matern de Francesc Tosquelles, publica a la *Revista Científica del Manicomí de Reus* un comentari sobre *La interpretació dels somnis* (1899) de Sigmund Freud.

1912
El 22 d'agost Francesc Tosquelles i Llauredó neix a Reus. El seus pares tenien una botiga de betes i fils, Ca La Chic, davant del Centre de Lectura.

1986
Tosquelles presideix els Col·loquis de Perpinyà en torn de la història del psicoanàlisi dels Països Catalans. El 20 i 21 de juny s'organitzen els primers *Rencontres de Saint-Alban*.

Antonio Labad, aleshores professor de psicologia de la Universitat de Perpinyà, es va encarregar de llegir el discurs d'acceptació en nom de Francesc Tosquelles quan aquest fou condecorat amb la Medalla del President de la República pocs mesos abans.

El 25 de setembre Tosquelles és nomenat Regent de Granges d'Òl

1932
s llegeix la tesi de
defensada a París el
ose paranoiaque dans
avec la personnalité.
minari sobre Freud i
nciclopèdic Popular.

1931
i el 27
ferència
a follia
Popular.
b Sandor
ongarès,
arcelona.

30
er
El
la
ta
r.

1927
Tosquelles comença a estudiar
medicina amb el Dr. Salvador
Vilaseca. Col·labora de manera
informal amb l'Institut Pere
Mata de Reus. L'hospital,
impulsat pel Dr. Emili Briansó
el 1896 i concebut per Lluís
Domènech i Montaner, és una
de les institucions de nova
creació més importants
a Reus.

1980
Gilles Deleuze i Félix Guattari
publiquen *Mille Plateaux*.
Capitalisme et schizophrénie II.

1994
ofessor de
t Rovira i
llegir el
Tosquelles
rat amb la
ent Macià,
de morir.

lles mor a
t, França.

1968

El 7 i 8 d'abril tenen lloc les primeres
Jornades d'Interès Psiquiàtric impulsades
per Tosquelles a l'Institut Pere Mata
sota el títol «Aspectes legals de la
rehabilitació laboral del malalt mental
intra i extrahospitalaris».
Franco Basaglia publica *L'istituzione negata*.
Rapporto da un ospedale psichiatrico.

1971

Roger Gintis publica
Les Murs de l'asile.

1972

Gilles Deleuze i Félix Guattari
publiquen *L'Anti-Oedipe. Capitalisme
et schizophrénie I*.

1974

Fundació del Club Emili Briansó
a l'Institut Pere Mata inspirat
per l'experiència del Club Paul
Balvet a Saint-Alban.

1929

Publicació de l'obra d'Hermann
Simon *Aktivere Krankenbehandlung
in der Irrenanstalt*. El 1937
Ramón Sarró el traduirà al
castellà amb el títol
*Tratamiento ocupacional de
los enfermos mentales*.

1975

El 1975 Tosquelles esdevé cap de
psiquiatria de l'Hôpital
Général de Candéla, Agen, fins
el moment de la seva jubilació
el 1979.

1977

Oscar Masotta, considerat un dels principals
responsables de la introducció de l'ensenyament
i la pràctica de Jacques Lacan en llengua
castellana, funda la Biblioteca del
Camp Freudia de Barcelona.

1978

Tosquelles pronuncia al Círcol de Reus una
conferència sobre el poema *In memoriam* de Gabriel
Ferrater titulada «Qüestions de lògica de la vida i
de la psicopatologia a propòsit de certes estances,
errances i estampes poètiques de Gabriel Ferrater».

1984

El 15 d'abril Tosquelles rep el títol
de Fill il·lustre de Reus durant
l'acte d'obertura de les XVII Jornades
d'Interès Psiquiàtric.

1985

Es publica *L'acudit*. Publicació de *Psicoanàlisi*,
primera revista de psicoanàlisi lacaniana escrita
en català, dirigida per Miquel Bassols i Elvira
Guilàs. Aquest número compta amb una entrevista
a Tosquelles.

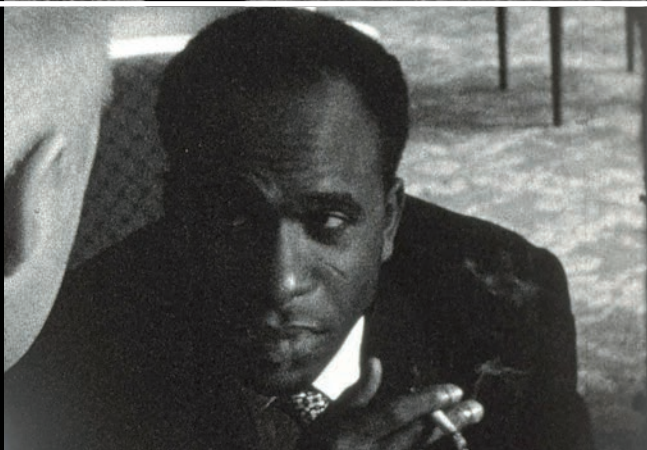
Francesc Tosquelles va filmar aquests fragments de pel·lícula en blanc i negre amb una càmera Paillard de 8 mm

La càmera havia estat comprada amb els diners de la indemnització que l'assegurança va pagar a Tosquelles i Elena Álvarez després de patir un accident de cotxe

Aquí tenim una de les poques imatges filmades de Frantz Fanon

La mà de Tosquelles sobre l'espatlla del seu amic delata un afecte especial

Carles Guerra

Suite noir i suite color,
dos films de Francesc Tosquelles

32 min, 2022

Muntatge d'Anna de Quadras

Aquesta projecció inclou fragments de bobines de film 8 mm en blanc i negre i en color. Pel que fa als que són en blanc i negre, es tracta de films de caràcter amateur realitzats per Tosquelles al principi dels anys 1950. Els de color, en canvi, van ser fets l'any 1967. Aquests fragments permeten reconèixer figures clau de la psicoteràpia institucional en els congressos de Pau de 1953 i de Vichy l'any 1954. La bobina de color recull imatges d'un viatge a Veneçuela, on Tosquelles es retrobà amb Josep Solanes, i d'una estada a Mèxic, el país al qual havia d'emigrar un cop acabada la guerra.

Teu
fantasma
i ove ...

Dec a consideracions de la meva dona
-probablement no per casualitat anomenada
"Helena"-, valedora d'un gran nombre
d'atractius amorosos vinculats al meu cos
i a la meua parla, la sorprenent consideració
que em va regalar amb motiu de la seva lectura
de L'ensenyament de la bogeria, lligada a la
relectura de la meua pròpia vida. Va dir que
els meus textos feien un collaret de perles,

Carles Guerra

La nostra sardana

(quadre i film 8 mm), remuntada

12 min, 2022

Muntatge d'Anna de Quadras

A l'esquerra, un quadre pintat per Francesc Tosquelles, molt probablement durant els anys 1960. A la dreta, i projectant-se sobre la pintura, un film de 8 mm sense so realitzat per Tosquelles al llarg de molts anys i, tal com recorda la seva filla Marie-Rose Ou-Rabah, "amb tres càmeres diferents". Posteriorment, Tosquelles va realitzar enregistraments en cassets per afegir al film un acompanyament musical i el recitat de poemes. Alguns d'aquests fragments sonors han estat incorporats en aquest muntatge.

El film de Tosquelles es va titular com el quadre, La nostra sardana. Tant el film com la pintura donen a la sardana la significació d'una forma que esdevé ritme i que representa la solidaritat d'un país. Cap al final de la seva vida, Tosquelles va elaborar encara més aquesta percepció de la sardana, reflexions que va compartir en una de les darreres intervencions que va fer a les Jornades d'Interès Psiquiàtric celebrades a l'Institut Pere Mata de Reus als anys 1990.

Després de la mort de Tosquelles, el seu fill Michel Tosquelles va reunir les tres bobines de film i va realitzar un muntatge de so amb allò que s'havia enregistrat als cassets. Aquest muntatge que es veu aquí ha estat produït tot seguint una suggeridora citació de l'artista belga Marcel Broodthaers, que deia: "creus que has vist una pintura, però el que has vist és un film". Una citació que també funciona a la inversa: "creus que has vist un film, però el que has vist és una pintura". Entre els fragments de films de Tosquelles hi ha també extrets de Noël chez nous, un film de caràcter familiar realitzat per ell i en col·laboració amb la seva esposa, Elena Álvarez, l'any 1954.

Aquest assaig a partir de l'àlbum de la família Tosquelles i els films familiars és una proposta pensada exclusivament per al Museu d'Art Modern de Tarragona i per al programa d'activitats al voltant del 110è aniversari del naixement de Francesc Tosquelles, un programa impulsat per la Diputació de Tarragona. Sense la complicitat de la família Tosquelles aquesta exposició no seria possible, així com el suport de l'equip del MAMT. Vull destacar la col·laboració de Manel Margalef, director del MAMT, i de Ramon Balcells i Anna de Quadras.

Cal agrair també l'ajut de la Fundació Privada MIR-PUIG i la Universitat de Barcelona, així com la iniciativa de la Fundació Antoni Tàpies. Igualment, cal reconèixer l'ajut aportat pels equips del Musée Les Abattoirs de Tolosa, el Centre de Cultura Contemporània de Barcelona i el Museo Nacional Centro de Arte Reina Sofía de Madrid.

MUSEU D'ART MODERN
TARRAGONA

Diputació Tarragona

INSTITUT
PERE
MATA

AJUNTAMENT DE REUS

CENTRE DE LECTURA
REUS 1859

CCCB Centre de Cultura
Contemporània
de Barcelona